

SYTUACJA LUDNOŚCI POLSKIEJ W DRUGIEJ POŁOWIE XIX w.

Rusyfikacja – polityka władz rosyjskich zmierzająca do wynarodowienia Polaków i innych ludów podbitych. Na ziemiach polskich rusyfikacja była szczególnie nasiloną po upadku powstania listopadowego i styczniowego.

Germanizacja – proces niemczenia prowadzony w stosunku do ludności polskiej na terenach włączonych w granice państwa pruskiego, później niemieckiego. niemieckiego XIX proces wynaradawiania objął Pomorze Gdańskie, ziemię lubuską, Wielkopolskę i Górny Śląsk. Germanizacja nasiliła się szczególnie w drugiej połowie XIX w. gdy nastąpiło zjednoczenie Niemiec i powstało Cesarstwo Niemieckie. Chciano całkowicie zunifikować byłe ziemie polskie z Niemcami.

Autonomia – niezależność; najszersze uprawnienia samorządowe jakiegoś terytorium w obrębie państwa

1. Rusyfikacja w zaborze rosyjskim w XIX w.

a) początek rusyfikacji – represje po powstaniu listopadowym

- **zniesiono konstytucję z 1815 r.** w tym: sejm polski, armii. Zniesiono koronację cara na króla polskiego. Na miejsce konstytucji Królestwu Polskiemu w 1832 r. nadano **Statut Organiczny**, który obowiązywał do 1841 r. Zachowywał on odrębność administracyjną Królestwa dzięki zachowaniu Rady Administracyjnej. Mimo tego starano się jak najlepiej zunifikować ziemie polskie z resztą cesarstwa. W 1837 r. województwa zamieniono na gubernie, polskie szkolnictwo podporządkowano ministerstwu rosyjskiemu. Wprowadzono rosyjski system monetarny i karny
- **armia polska** uległa likwidacji, a żołnierzy polskich siłą wcielono do armii rosyjskiej. Oprócz tego Królestwu Polskiemu narzucono obowiązek dostarczania rekruta do armii rosyjskiej.
- Rosjanie zabezpieczyli się przed przyszłym buntem wprowadzono **stan wojenny i okupację**. Rozpoczęto budowę cytadeli warszawskiej i twierdz w Modlinie i w Dęblinie. Bardzo surowo karano za działalność patriotyczną - przestępstwa polityczne miały sędzić trybunały wojskowe, które wydawały bardzo wysokie i doraźne wyroki. Nałożono na Królestwo wysoką kontrybucję i nałożono wysokie cło na towary produkowane w Królestwie by ukarać je za bunt.
- szczególnym **prześladowaniem poddano polskich patriotów** - członków przysiężenia podchorążych, Sejmu, Rządu Narodowego skazano na śmierć (zaocznie) lub zesłano na Syberię. Wielu z nich udało się uniknąć śmierci dzięki emigracji. By pozbawić ich podstaw ekonomicznych skazańcom i emigrantom skonfiskowano majątki
- **wydano walkę polskiej kulturze** występując przeciwko oświacie. Zamknięto Uniwersytet Warszawski i Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Polskie szkolnictwo podporządkowano ministerstwu w Petersburgu i ograniczono liczbę szkół średnich. Wywieziono w głąb Rosji cenne zbiory biblioteczne. Wprowadzono cenzurę by móc kształtować świadomość Polaków.
- **Namiestnikiem** Królestwa został feldmarszałek **hrabia Iwan Paskiewicz Erewański**, który stłumił powstanie. Człowiek, po którym nie można się było spodziewać żadnych ustępstw na rzecz Polaków.

Represje dotknęły również **Litwę, Białoruś i Ukrainę**. Zamknięto tam Akademię Wileńską i Liceum w Krzemieńcu, a także represjonowano kościół katolicki (zamknięto większość klasztorów). Zniesiono religię unicką zmuszając jej wyznawców do przyjęcia prawosławia. Najbiedniejsza szlachta uległa schłopieniu – nie uznano jej szlacheckiego pochodzenia. Skonfiskowano 3 tys. majątków należących do powstańców, a 50 tys. rodzin przesiedlono w głąb Rosji.

b) represje po powstaniu styczniowym

Likwidacja odrębności politycznej Królestwa Polskiego

- Na miejscu Królestwa Polskiego utworzono prowincję rosyjską Kraj Nadwiślański (Priwinski Kraj). Została ona podzielona na 10 guberni. Na jej czele stanął generał – gubernator, który w swoim ręku skupiał władzę administracyjną, wojskową i policyjną.

- Zlikwidowano Radę Stanu, Radę Administracyjną i Sekretariat Stanu Królestwa Polskiego w Petersburgu. Urzędy i instytucje bezpośrednio podporządkowano ministerstwu w Petersburgu. By się zabezpieczyć najważniejsze urzędy powierzono Rosjanom.
- Bank Polski przekształcono w filię rosyjskiego Banku Państwa

Represje w Królestwie Polskim

- Uczestnicy powstania byli aresztowani i skazywani przez trybunały wojskowe, zsyłani na Syberię. Ich majątki uległy konfiskacie – skonfiskowano 1660 majątków. Część z nich (509) przekazano w ręce urzędników carskich.
- Na Kongresówkę nałożono 5% kontrybucję od dochodu
- Wprowadzono **stan wojenny** na 50 lat – obowiązywał do 1914 r.
- Zdając sobie sprawę z roli Kościoła katolickiego w kształtowaniu świadomości narodowej i w przekazywaniu tradycji polskiej młodszym pokoleniom, nasilono wystąpienia **przeciwko Kościołowi**: zlikwidowano diecezję podlaską, skonfiskowano dobra kościelne, zamknięto 129 klasztorów, zamknięto nowicjaty. W 1867 r. hierarchię kościelną poddano zwierzchnictwu Kolegium Rzymsko-katolickiemu w Petersburgu mianowanemu przez cara. Papiernie uznał tę decyzję i zakazał biskupom delegowania do niej swoich przedstawicieli

Represje na Litwie, Białorusi i Ukrainie

- Ziemie te uważano za rosyjskie (dawne księstwa ruskie). Dlatego represje były tu wyjątkowo ciężkie. Z Litwy deportowano w głąb Rosji 7 tysięcy rodzin wykazujących się wyjątkowym przywiązaniem do tradycji państwowości polskiej. Konfiskowano majątki powstańcom i sympetykom powstania. Wprowadzono przymus wyprzedaży ziemi Rosjanom jednocześnie zakazując Polakom nabywania jej na własność. Chciano w ten sposób skolonizować te ziemie i zapewnić osłabienie wpływów polskich. Zamykano kościoły katolickie popierając rozwój religii prawosławnej.

Dalsza rusyfikacja:

- Zlikwidowano w Kongresówce Kościół Unicki – zmuszano parafie unickie do przechodzenia na prawosławie
- Obowiązywała cenzura prewencyjna, a prasie nie wolno było poruszać tematów politycznych
- W szkolnictwie, sądownictwie i administracji pozostawiono Polaków tylko na podrzędnych stanowiskach, powierzając urzędy sprawozdającym z głębi Rosji Rosjanom
- Język rosyjski stał się językiem urzędowym (w każdym urzędzie i sądzie trzeba było porozumiewać się w języku rosyjskim)
- Od 1864 r. wprowadzono nową organizację szkolnictwa za którą szła rusyfikacja szkolnictwa. Na mocy poufnych dekretów zrusyfikowano szkoły unickie, wprowadzono do gimnazjów rosyjski język wykładowy (1866-1869), język polski stał się przedmiotem nadobowiązkowym wykładowym po rosyjsku, religii uczono w języku polskim. W szkołach ludowych język rosyjski jako przedmiot wprowadzono w 1871, a jako język wykładowy w 1885 r. Gdy kuratorem był Apuchtin karano dzieci za rozmowę w języku polskim w murach szkoły
- Zamknięto Szkołę Główną, a na jej miejsce otworzono Uniwersytet Warszawski z rosyjskim językiem wykładowym (1869)

2. Germanizacja w zaborze pruskim w XIX w.

❖ **Kulturkampf** (walka o kulturę) **1873 – 1883**

Tak nazwano politykę skierowaną przeciwko Kościołowi katolickiemu w całym Cesarstwie Niemieckim, której celem była czystość narodowej kultury niemieckiej.

Należy pamiętać, że Niemcy pod względem religijnym były podzielone. Na mocy pokoju w Augsburgu z 1555 r. to władca określał wyznanie swoich poddanych. Państwa niemieckie, które leżały na południe od rzeki Men były krajami katolickimi. Po zjednoczeniu Niemiec przez Prusy w 1871 to właśnie one były ostoją opozycji, chciały decentralizacji Niemiec. Ponieważ były to kraje katolickie właśnie przeciwko Kościołowi, jako ostoi tradycji, zwróciło się państwo pragnące całkowitej unifikacji. Szczególnie ostro wystąpiono przeciwko Kościołowi katolickiemu na ziemiach polskich upatrując w nim ostoję polskości. Parlament niemiecki wydał szereg ustaw (1873 – 1875), które do historii przeszły jako Kulturkampf:

- Kościół katolicki utracił prawo nadzoru nad szkolnictwem powszechnym; od tej pory szkolnictwo miało być laickie (świeckie)
- Kontroli rządu poddano kształcenie księży, głoszenie kazań. Księża musieli zdawać egzamin z filozofii, kultury i literatury niemieckiej. Nie wolno było głosić kazań sprzecznych z polityką rządu
- Rząd kontrolował obsadzanie stanowisk kościelnych
- Zamknięto seminarium duchowne w Poznaniu
- Zlikwidowano szkolnictwo zakonne
- Karano grzywną księży nie podporządkowujących się nowym zarządzeniom
- Wprowadzono obowiązkowe śluby i metryki cywilne
- Aresztowano około 100 duchownych, w tym arcybiskupa poznańskiego i gnieźnieńskiego Mieczysława Ledóchowskiego
- Od roku 1900 wprowadzono naukę religii w szkołach w języku niemieckim
- ❖ W **1876 r.** język **niemiecki** stał się wyłącznym **językiem urzędowym** - w każdym urzędzie i sądzie obowiązywał język niemiecki.
- ❖ Usunięto ze służby rządowej lub przeniesiono w głąb Niemiec wszystkich urzędników polskiego pochodzenia
- ❖ Zniemczono wszystkie nazwy miejscowości np. Wielkie Księstwo Poznańskie przemianowano na Provinz Posen
- ❖ W szkole językiem wykładowym był język niemiecki. Jednakże język polski był jednym z przedmiotów w szkołach ludowych
- ❖ **Rugi pruskie 1885** – Ustawa usuwająca wszystkich Polaków nie mających obywatelstwa niemieckiego z Prus – dotyczyła Polaków pracujących. Objęła 25 tys. osób. Byli to głównie robotnicy i rzemieślnicy, którzy pracowali w fabrykach i gospodarstwach rolnych.
- ❖ **Utworzenie Komisji Kolonizacyjnej 1886** – Zajmowała się wykupem ziem z rąk polskich i osadnictwem niemieckim. Sejm niemiecki wyznaczył fundusz 100 mln marek na wykup ziemi i jej parcelację między osadników niemieckich. Było to bardzo niebezpieczne gdyż Niemieccy osadnicy otrzymali fundusze na walkę ekonomiczną z Polakami. Rząd zamierzał wykupić polskie folwarki i je rozparcelować między chłopów niemieckich. Od tej pory sprzedaż ziemi w ręce niemieckie została uznana za zdradę narodu polskiego.
- ❖ **Hakata 1894** – Pełna nazwa to Związek dla Popierania Niemczyzny na Kresach Wschodnich. Celem tej organizacji było popieranie germanizacji, bojkot wszystkiego co polskie. Nazwa pochodzi od niemieckich ziemian, którzy założyli ten związek: Hansemann, Kennemann, Tiedemann. Hakata przed wybuchem I wojny światowej liczyła 54 tys. członków, głównie urzędników, wojskowych, nauczycieli, pastorów. Pełniła głównie rolę aparatu propagandowego, który głosił hasła antypolskie, opracowywała projekty antypolskich ustaw i atakowała rząd za nieskuteczne działanie.
- ❖ **Ustawodawstwo nadzwyczajne** wprowadzone przez kanclerza Bernarda Bulowa
  - **1904** – ustawa zabraniająca chłopom polskim wznoszenia zabudowań na nowo zakupionych parcelach bez specjalnego zezwolenia
  - **1908** – ustawa pozwalająca na przymusowy wykup polskich majątków
  - **1908** – „ustawa kagańcowa” – ustawa publicznych stowarzyszeniach, która nakazywała podczas zgromadzeń publicznych porozumiewać się w języku niemieckim (zakaz posługiwania się językiem polskim)

3. Autonomia Galicji

Autonomia w Galicji została wprowadzona w 1867 r. Institucjami autonomicznymi były:

- **Sejm Krajowy** – był wybierany w systemie kurialnym – wyborcy byli podzieleni na grupy (kurie) reprezentujący inne grupy interesów: właścicieli ziemskich, izb przemysłowo – handlowych, większych miast, mniejszych miast i gmin. Sejm posiadał uprawnienia ustawodawcze w zakresie tzw. „kultury krajowej” czyli rolnictwa, leśnictwa, struktury i organizacji produkcji, wznoszenia budowli publicznych i budowy dróg, utrzymywania zakładów dobroczynnych. Oprócz tego Sejm uchwalał budżet krajowy, podejmował kwestie

dotyczące szkolnictwa, administracji, sądownictwa. Ustawy krajowe wymagały jednak zgody cesarza (sankcji cesarskiej)

- **Wydział Krajowy** – organ władzy wykonawczej, wybierany przez Sejm Krajowy na 6 lat. Wydział wprowadzał w życie ustawy uchwalone przez Sejm, sprawował kontrolę nad samorządem terytorialnym, reprezentował kraj wobec rządu austriackiego.
- **Rada Szkolna Krajowa** – na jej czele stał namiestnik prowincji. Rada kierowała szkolnictwem poza uniwersytetami.

Językiem urzędowym był język polski. Rozwijało się polskie szkolnictwo. W Galicji mogły działać polskie partie polityczne.